

Lajien synty: Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

Tommi Niemisen soveltavan kielitieteen alaan kuuluva väitöskirja tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 16. huhtikuuta 2010. Vastaväittäjänä toimivat yliopistonlehtori Tapani Kelomäki Helsingin yliopistosta ja dosentti Mika Lähteenmäki Jyväskylän yliopistosta sekä kustoksena professori Hannele Dufva Jyväskylän yliopistosta.

Väitöksenalkajaisesitys on luettavissa verkossa osoitteessa <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/verkkolehti/>.

Tommi Nieminen: *Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa.* Jyväskylä Studies in Humanities 136. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2010.

HAVAINTOJA JA KESKUSTELUA

Näköalaton tiedepolitiikka

En ollut ainoa kielentutkija, joka tyrmistyi, kun tämän vuoden tammikuussa levisi tieto, että opetusministeriön asettama Kotus-työryhmä ehdottaa vanhan kirjasuomen sanakirjatyön keskeyttämistä. Vielä suurempi oli tyrmistys, kun opetusministeriössä 14.4. pidetyissä tuloneuvotteluissa ehdotus päätettiin toteuttaa.

Vanhan kirjasuomen sanakirjaa (VKS) on valmisteltu vuodesta 1956. Aluksi hankkeesta vastasi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, sitten Sanakirjasäätiön Vanhan kirjasuomen jaos, kunnes se 1976 siirtyi silloin perustetun Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) huostaan. Sanakirja on suunniteltu kuusiosaiseksi. 1. osa (a–i) ilmestyi 1985, 2. osa (j–k) 1994. 3. osan (l–n) käsikirjoitus

on lähes valmis, ja koko sanakirjan on arvioitu valmistuvan 2036.

Olen Lauri Hakulisen oppilas ja luen itseni kuuluvaksi siihen sanastontutkimuksen perinteeseen, jota ovat kunniakkaasti edustaneet mm. Hakulinen itse ja R. E. Nirvi. Erikoisalani on historiallinen johto-oppi. Koko tutkijanurani ajan VKS:n aineskokoelmat ja sittemmin sanakirjan valmistuneet osat ovat olleet tärkeä lähdeaineistoni. Olen käyttänyt niitä kahdessa monografiassa ja lukuisissa artikkeleissa. Olen iloinnut sanakirjan ensimmäisten osien ilmestymisestä, sillä ne ovat helpottaneet työtäni suuresti.

Sanakirjassa aineisto esitetään valmiiksi analysoituna. Merkitykset ja niiden alaryhmät on eritelty. Näkee heti, mistä lähtien sana on tiettyssä merkityk-

sessä esiintynyt kirjakielessä, kuinka yleinen se on ollut ja missä tekstilajeissa sitä on käytetty. Kaikki Ruotsin vallan aikaisen sanakirjojen tiedot on kirjattu tiiviissä muodossa, joten sanakirjojakaan ei tarvitse selata. Sana-artikkeleja varten on myös tehty vertailevaa tutkimusta. Agri-colan Uuden testamentin sanoja verrataan eri raamatunlaitoksissa esiintyviin vastineisiinsa, Raamatun sanoja Agri-colan ja muiden raamatunlaitosten vastineisiinsa, lainsuomennosten sanoja muissa lainsuomennoksissa vastaavissa kohdin esiintyviin ilmauksiin jne. Tarpeen vaatiessa esitetään vertailuja myös vieraskielisiin alkuteksteihin. (Tarkemmin Kiuru 1986: 97–99.) Tämä sanakirjan toimittajien vaivannäkö säästää sanakirjan käyttäjiltä suuren vaivan.

Kotus-työryhmää varten professori Tapani Lehtinen laati tutkimuskeskuksessa tekeillä olevista sanakirjoista selvityksen ”Kotuksen suuret keskeneräiset”. Se sisältää taustatietoa, vertailua muiden kielten sanakirjoihin ja runsaasti laskelmia. Laskettu on mm. *Virittäjässä* ja *Sananjalassa* v. 1986–2008 esiintyvät viittaukset sanakirjoihin ja niiden ainesko-koelmiin. Turkulaista harmittaa, että *Sananjalka* on aiheetta joutunut osasyyliseksi VKS:n kohtaloon. Suomen Kielen Seuran vuosikirja *Sananjalka* on monitieteinen ja julkaisee vuosittain vain 3–5 kielitieteellistä artikkelia. Ei siis ole odotettavissakaan, että viittauksia VKS:aan kertyisi vuodessa monta. Uusimmassa niteessä (*Sananjalka* 51, 2009) kieltä koskevia artikkeleja on neljä, ja niistä kahdessa viitataan VKS:aan.

Vakavampaa ja surullisempaa on, että tärkeä pitkäaikaishanke joutuu kärsimään pienen maan kielitieteen paradigmanvaihteluista. Suomen fennistiikassa jatkui sotienjälkeiseen aikaan asti nuor-

grammatiikan valtakausi, ja kieleemme tutkimus oli ennen muuta historiallista äänne- ja muoto-oppia. Sen ohessa harastettiin jonkin verran historiallista sanastontutkimusta. Esim. strukturalismi ei koskaan kunnolla kotiutunut fennistiikkaan. Muutosta enteilivät Fred Karlssonin lauseopin ja semantiikan päivillä 1974 pitämä kriittinen esitelmä ja siihen perustuva, 1975 julkaistu artikkeli ”Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta”. Muutos olikin sitten perinpohjainen. Jo 1970-luvulla Suomen yliopistoihin levittäytyi Suomen Akatemian rahoittama Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus ja sen mukana sociolingvistiikka. Sociolingvistiikka on niistä päivistä pysynyt yhtenä fennistiikan keskeisistä paradigmoista. Sitä ovat seuranneet voimakkaina aaltona tekstilingvistiikka, kognitiivinen kielitiede ja keskusteluntutkimus, jotka myös ovat edelleen voimissaan. Mikään näistä tutkimussuunnista ei näytä tarvitsevan sanakirjoja tai niihin verrattavia kieliaineistoja. Ei siis ole ihme, että viittaukset sanakirjoihin ovat *Virittäjässä* tätä nykyä harvassa. Opetusministeriön Kotus-työryhmässä ei ollut yhtään kielihistoriaan tai filologiaan perehtynyttä fennistiä.

Nykytilanne ei todennäköisesti jatku loputtomiin, vaan edessä voi ennen pitkää olla historiallisesti ja filologisesti suuntautuneen tutkimuksen renessanssi. Kansainvälisten kustantajien uutuusluetteloista päätellen kielihistoria ja filologia eivät muualla ole joutuneetkaan marginaaliin niin kuin Suomessa. Meilläkin muutosta näyttäisi enteilevän 2000-luvulla virinnyt kiinnostus 1800-luvun kirjakieltä ja kielenkehittelyä kohtaan. Tästä aihepiiristä on viime vuosina ilmestynyt väitöskirjoja, artikkeleja ja ar-

tikkelikokoelmia. 1800-luvun sanastokehityksen tutkimus tietysti on realistisella pohjalla vasta kun tiedetään, mitä kirjakielessä oli ja mitä ei ollut ennen 1800-lukua. VKS:n merkitys näin ollen korostuu.

On suuri onnettomuus, jos tärkeä hanke keskeytetään puolivälissä. VKS on investointi tulevaisuutta varten, tulevan tutkimuksen hyödyksi. Sanakirjaa tarvitsivat suomen ja sen sukukielten tutkijat niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Vanhan kirjasuomen arkaistinen sanasto on aarreaitta, joka tulee pikimmiten saattaa kaikkien tutkijoiden ulottuville. Sanakirjan 3. osa tulee edellisten osien tavoin julkaista myös painettuna ja sen jälkeen jatkaa toimitustyötä valmiiden, hyväksi havaittujen käytäntöjen mukaan. Mikään sähköinen aineistokooste ei voi korvata toimitettua kirjaa. Kun kirja on painettu,

se on valmis eikä vaadi muuta kuin vähän hyllytilaa. Suuret sähköiset aineistot sen sijaan vaativat jatkuvaa ylläpitoa ja päivittämistä laitteiden ja käyttöjärjestelmien alinomaan muuttuessa.

PÄIVI RINTALA
etunimi.sukunimi@utu.fi

Lähteet

- KARLSSON, FRED 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. – *Virittäjä* 79 s. 179–193
- KIURU, SILVA 1986: Vanhan kirjasuomen sanakirja. – *Virittäjä* 90 s. 88–102.
- LEHTINEN, TAPANI 2010: Kotuksen suuret keskeneräiset. Liite mietintöön *Kotuksen tehtävät*. http://minedu.fi/OPM/Julkaistut/2010/Kotuksen_tehtavat.html.

Kattava Suomessa puhuttujen kielten ohjelma on välttämätön

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus Kotus julkisti toukokuussa 2009 suomen kielen tulevaisuutta koskevan toimintaohjelman (SKT). Sen pääehdotus on, että valtio(neuvosto)lla tulisi olla kielipoliittinen ohjelma, joka ottaisi huomioon kokonaisvaltaisesti Suomessa käytettävät kielet. Aineistoa ohjelman laatimiseen on jo nyt paljon. Suomen kieltä koskevan ohjelman lisäksi Kotus julkaisi jo vuonna 2003 vastaavan ruotsin kielen toimintaohjelman. Valtioneuvosto antaa kerran toimikautensa aikana Suomen kielioloja kuvaavan valtioneuvoston kertomuk-

sen, jossa tarkastellaan kielilain toteutumista. Viimeisin annettiin vuonna 2009, ja eduskunta antoi siitä lausumansa vuoden 2010 alussa. Vuonna 2009 valmistui myös romanikielen kielipoliittinen ohjelma. Lisäksi valtioneuvosto sitoutui eduskunnalle antamassaan ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa laatimaan saamen kielten elvyttämisohjelman.

Käytin opetusministeriön puheenvuoron suomen kieltä koskevan toimintaohjelman julkistamistilaisuudessa ja kannatin lämpimästi ehdotusta laaja-alaisesta kielipoliittisesta ohjelmasta. Totesin myös,